

vis indskrænkes til udvalgte områder af Sjælland. Forfatteren er forsigtigt positiv i sin vurdering af lovgivningens effekt, som i perioder synes at have været rimelig. Den afhæng naturligvis også af behovet, men her er forfatteren på usikker grund. En egentlig opgørelse af behovet, som er relativt, har forfatteren forståeligt nok undgået. Ikke desto mindre er en af bogens væsentligste konklusioner, at lovgivningen var god nok, men i forhold til behovet havde den en alt for svag effekt.

Et svagt punkt ved benyttelse af bogen er kurve- og stolpediagrammerne i bilagene. Præcise aflæsninger er kun mulige med læserens bedste vilje. Opsætningen er for dårlig og sjusket, hvis det er meningen, materialet skal bruges. Det ville være en skam at lade være. Bogen må betragtes som væsentlig angående levevilkårene for den fattigste del af landbefolkningen. Et par kapitler giver en bred indføring i kilder og fremstillinger om emnet.

Jens Larsen

LOTTE DOMBERNOWSKY: »Slagsmaale ere nu om Stunder langt sjældnere...«. Retsopfattelse og adfærd hos fynsk landalmue omkring år 1800. Odense, Landbohistorisk Selskab, 1985. 198 sider. Ill. 88 kr.

I sin doktorafhandling fra 1983 »Lensmanden som amtmand« har Lotte Dombernowsky behandlet de i 1795 indførte forligelseskommissioner som et led i den judicielle/administrative myndighed, der tilkom lensbesidderne i kraft af deres amtmandsrettighed. Hun har her bl.a. redegjort for kommissionernes sammensætning og virkemåde.

I fortsættelse heraf har hun i denne bog på grundlag af en nøjere gennemgang af ca. 2000 enkeltsager søgt at vise, hvad der ud fra en social- og kulturhistorisk synsvinkel kan udtrages af forligelseskommissionernes arkivalier til belysning af dagliglivet i landbosamfundet. Navnlig har hun, som bogens undertitel siger, villet belyse retsopfattelse (et noget uhåndterligt begreb) og adfærd hos fynsk landalmue omkring 1800. Og ud af det er der kommet mange gode strejflys ind over bondesamfundet i reformtiden. Mere egenartede var fynboerne næppe, end at resultaterne i hovedsagen også dækker de øvrige landsdele. Bogen bekræfter, hvad doktorafhandlingen lod ane, at forf. besidder en veludviklet evne til med sikker intuition og stor forskerflid at leve sig ind i fortidens nære samfund og gøre de agerende og deres problemer konkrete og nærværende.

I en indledning sættes der spørgsmålstegn ved tilstrækkeligheden af Hans H. Fussings i »Herremand og Fæstebonde« (1942) fremsatte påstand om 1600-tallets Danmark som et retssamfund. Med god føje, da ret ikke alene drejer sig om dommenes udfald, men også om de reelle muligheder for de små i samfundet for at gøre brug af retsvæsenet og om de stores udenretlige sanktionsmuligheder over for de små. Bl.a. derfor blev forligelsesinstitutionen, foruden en hårdt tiltrængt aflastning af domstolene, en håndsrækning til de svage grupper. At den også kom til at give plads for meget kværuleteri, var nok en mindre tungtvejende bivirkning.

I en række mindre kapitler behandles dernæst de vigtigste områder af landbosamfundets tilværelse, som kunne give anledning til konflikter og dermed sætte sig spor i forligelsesvæsenets arkiver: fæsteforhold og ægteskab, gældstiftelse, handel og vandel, aftægt og alderdomsforsørgelse, vold, ære og agtelse, m.m.

Konflikterne kunne udspille sig på alle leder: i almuen og andre samfundsgrupper indbyrdes, mellem bønder og godsejere, mellem menigmand og embedsmand osv. Af særlig værdi er forf.s påvisning af den kollektive undergrundsaktivitet, hvormed almuen forstod at værgе for sig mod formodede eller faktiske overgreb ovenfra. Hun føjer hermed nyt til det billede af bøndernes opsætsighed mod godsejerne og andre myndigheder, som navnlig Claus Bjørn har bidraget til.

Fremhæves bør også påvisningen af, hvordan udskiftningen og de andre grundlæggende strukturforandringer i landbosamfundet omkring år 1800 medførte rådvildhed og opløsning af bylavene og deres vedtægter og mange gamle forestillinger og adfærdsnormer. De driftstekniske fremskridt og bondefrigørelsen med sin individualisering havde deres omkostninger.

Selvom netop denne brydningstid gør det velmotiveret at samle undersøgelsen om forligelsessvæsenets første periode, og selvom bogens formål vel ikke er at skildre forligelsessvæsenet i sig selv, havde det nok ikke været af vejen, om forf. i ganske kort omrids havde skitseret institutionens historie frem til ophævelsen i 1953, ligesom hun har peget på spirerne til den, som fandtes længe før oprettelsen.

Desværre er den udmærkede bog blevet udstyret med en dårlig og fortænkt titel. Bibliografisk er den uanvendelig, under alle omstændigheder rører den kun ved en lille del af det omfattende adfærdsmønster, som forf. har skildret, og endelig stammer citatet ikke fra Fyn, men fra en bog om Mors. Og for pedanter som anmelderen generes læsningen i øvrigt en del af forf.s mangelfulde tegnsætning, svigtende skelnen mellem hans, hendes og sin og af en omfattende og unødigt brug af gåseøjne, m.m.

Jens Holmgaard

OLE FELDBÆK: Slaget på Reden. Kbh., Politikens Forlag, 1985. 288 s. Ill., 14 kort. 298,00 kr. indb.

Ole Feldbæks bog om slaget på Reden er if. forordet beregnet for en større læserkreds end fagfællernes, og den lanceres da også som første bind i en ny serie om »højdepunkter, dramatiske begivenheder og omvæltninger i Danmarks historie«. Der er dog langt fra tale om nogen folkelig fortælling. Det er den grundigt orienterede faghistoriker der taler, og sproget er klart og nøgternt og følelserne holdt i ave.

Kun første kapitel »En grå morgen i marts« er umiddelbart stemningsskabende og fører læseren ind i den spændte situation i døgnene umiddelbart forud for det engelske angreb. Derefter følger et afsnit om »Danmark og den store politik«, hvor der skarpt og klart gøres rede for den danske situation som handelsmagt mellem de krigsførende stormagter. Selv med sin betydelige flåde er Danmark reduceret til en klientstat der dog hårdnakket forsvarede sin ret som neutral nation, en ret der udnyttede langt ud over neutraliteten.

Med A. P. Bernstorffs død 1797, og dermed kronprinsens indtræden som den egentlige beslutningstager bliver udenrigspolitikken en sag der føres uden om statsrådet, og det fortsatte pres fra købmænd og redere fører regeringen ind på kollisionskurs, den hidtil fulgte defensive kurs afløses af den provokerende konvojeringspraksis. Christian Bernstorffs professionelle dygtighed må kombine-